

ПРОЦЕСУАЛЬНІ ГАРАНТІЇ ВСТАНОВЛЕННЯ ІСТИНИ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ УКРАЇНИ

Юрій Піх

аспірант кафедри кримінального процесу і криміналістики

(науковий керівник: проф. Нор В. Т.)

1. На відміну від Кримінально-процесуального кодексу України 1960 року, чинний на сьогодні процесуальний закон не оперує термінопоняттям «істина» чи похідними від нього. Втім, до прикладу, цей термін у кримінальному процесуальному контексті вживається в Основному Законі нашої держави, стаття 31 якого гарантує таємницю листування, телефонних розмов, телеграфної та іншої кореспонденції, винятки з якої можуть бути встановлені лише судом у випадках, передбачених законом, з метою запобігти злочинів чи *з'ясувати істину* під час розслідування кримінальної справи, якщо іншими способами одержати інформацію неможливо. Більше того, навіть Цивільний кодекс України веде мову про «істину» у кримінальному провадженні при визначенні підстав для відшкодування шкоди, завданої незаконними рішеннями, діями чи бездіяльністю органу, що здійснює оперативно-розшукову діяльність, досудове розслідування, прокуратури або суду. Зокрема, в силу положень ч. 4 ст. 1176 вищезгаданого закону, фізична особа, яка у процесі досудового розслідування або судового провадження шляхом самообмови *перешкоджала з'ясуванню істини* і цим сприяла незаконному засудженню, незаконному притягненню до кримінальної відповідальності, незаконному застосуванню запобіжного заходу, незаконному затриманню, незаконному накладенню адміністративного стягнення у вигляді арешту чи виправних робіт, не має права на відшкодування шкоди. Відтак, існуючий стан кримінального процесуального регулювання в Україні нерідко стає підґрунтям для низки «вічних» дискусій теоретико-правового та прикладного характеру, пов'язаних із тим, чи у кримінальному провадженні взагалі повинна бути встановлена істина, і якщо так – то яка саме.

2. Згідно із положеннями ст. 2 Кримінального процесуального кодексу України (надалі – КПК України), завданнями кримінального провадження є захист особи, суспільства та держави від кримінальних правопорушень, охорона прав, свобод та законних інтересів учасників кримінального провадження, а також забезпечення швидкого, повного та неупередженого розслідування і судового розгляду з тим, щоб кожний, хто вчинив кримінальне правопорушення, був притягнутий до відповідальності в міру своєї вини, жоден невинуватий не був обвинувачений або засуджений, жодна особа не була піддана необґрунтованому процесуальному примусу і щоб до кожного учасника кримінального провадження була застосована належна правова процедура. Вважаємо, що без встановлення матеріальної (об'єктивної) істини у справі жодне із вищенаведених завдань, які поставлені перед кожним без винятку кримінальним провадженням, досягнути неможливо.

3. Своєю чергою, невід'ємною передумовою вирішення цих завдань слугує передбачений ч. 2 ст. 9 КПК України обов'язок прокурора, керівника органу досудового розслідування та слідчого всебічно, повно і неупереджено дослідити обставини кримінального провадження, виявити як ті обставини, що викривають, так і ті, що виправдовують підозрюваного, обвинуваченого, а також обставини, що пом'якшують чи обтяжують його покарання, надати їм належну правову оцінку та забезпечити прийняття законних і неупереджених процесуальних рішень. На наше глибоке переконання, саме всебічність, повнота і неупередженість встановлення усіх фактів та обставин, які охоплюються предметом доказування (ст. 91, 485 КПК України), є першим та основним процесуальним засобом встановлення матеріальної (об'єктивної) істини, а відповідний обов'язок суб'єктів, що здійснюють кримінальне провадження, – його процесуальною гарантією. Втім, цитоване вище положення КПК України видається не до кінця досконалим. По-перше, його віднесення до засади законності вважаємо абсолютно несистемним з погляду законодавчої техніки, оскільки воно відображає зміст зовсім іншої, окремої засади кримінального провадження – засади встановлення матеріальної (об'єктивної) істини, а із

законністю має лише опосередкований зв'язок. По-друге, законодавець не виправдано оминув своєю увагою в аналізованій нормі дізнавача, який, без сумніву, аналогічно повинен нести відповідний обов'язок, а також суд.

4. Вимога всебічності, повноти і неупередженості встановлення усіх фактів та обставин, які мають значення для правильного вирішення кримінального провадження, проходить червоною ниткою й у низці інших положень процесуального закону. Перш за все, у відповідності до ч. 1 ст. 94 КПК України, слідчий, прокурор, слідчий суддя, суд за своїм внутрішнім переконанням, яке ґрунтується на всебічному, повному й неупередженому дослідженні всіх обставин кримінального провадження, керуючись законом, оцінюють кожний доказ з точки зору належності, допустимості, достовірності, а сукупність зібраних доказів – з точки зору достатності та взаємозв'язку для прийняття відповідного процесуального рішення.

Окрім цього, процесуальними гарантіями всебічності, повноти і неупередженості як засобу встановлення матеріальної (об'єктивної) істини у кримінальному провадженні слугують законодавчі положення про те, що: прокурор, слідчий зобов'язані в межах своєї компетенції вжити усіх передбачених законом заходів для встановлення події кримінального правопорушення та особи, яка його вчинила (ст. 25 КПК України); прокурор, здійснюючи нагляд за додержанням законів під час проведення досудового розслідування у формі процесуального керівництва досудовим розслідуванням, уповноважений перевіряти повноту і законність проведення процесуальних дій, а також повноту, всебічність та об'єктивність розслідування у перейнятому кримінальному провадженні (п. 17 ч. 2 ст. 36 КПК України); не можуть бути об'єднані в одне провадження матеріали кримінальних проваджень щодо кримінального проступку та щодо злочину, крім випадків, коли це може негативно вплинути на повноту досудового розслідування та судового розгляду (ч. 2 ст. 217, ч. 1 ст. 334 КПК України); матеріали кримінального провадження не можуть бути виділені в окреме провадження, якщо це може негативно вплинути на повноту досудового розслідування та судового розгляду (ч. 4 ст.

217, ч. 1 ст. 334 КПК України); здійснення спеціального досудового розслідування щодо інших злочинів, аніж передбачених ч. 2 ст. 297-1 КПК України, не допускається, окрім випадків, коли вони, зокрема, розслідуються в одному кримінальному провадженні із злочинами, зазначеними у цій частині, а виділення матеріалів щодо них може негативно вплинути на повноту досудового розслідування та судового розгляду (ч. 2 ст. 297-1 КПК України).

Більше того, самостійною підставою для скасування або зміни судового рішення при розгляді справи в суді апеляційної інстанції законодавець закріпив неповноту судового розгляду, яка матиме місце, зокрема, якщо під час судового розгляду залишилися недослідженими ті обставини, з'ясування яких може мати істотне значення для ухвалення законного, обґрунтованого та справедливого судового рішення (п. 1 ч. 1 ст. 409, ст. 410 КПК України).

5. Поряд з тим, ч. 1 ст. 21 КПК України гарантує кожному право на справедливий розгляд та вирішення справи в розумні строки незалежним і неупередженим судом, створеним на підставі закону. Слід при цьому наголосити, що важливою передумовою справедливості у її матеріально-правовому аспекті, згідно з яким до кримінальної відповідальності може бути притягнута виключно та особа, яка вчинила кримінальне правопорушення, та у міру своєї вини, є встановлення у кожній конкретній справі всіх відповідних фактів та обставин такими, як вони були у дійсності – себто, матеріальної (об'єктивної) істини.

Відтак, кримінальний процесуальний закон покладає на головуючого у судовому засіданні обов'язок спрямовувати судовий розгляд на забезпечення з'ясування всіх обставин кримінального провадження, усуваючи з судового розгляду все, що не має значення для кримінального провадження (ст. 321 КПК України). Для реалізації такого обов'язку суд уповноважений, зокрема, за власною ініціативою: доручити своєю ухвалою проведення експертизи експертній установі, експерту або експертам незалежно від наявності відповідного клопотання в окремих, передбачених законом випадках (ч. 2 ст. 332 КПК України); протягом всього допиту обвинуваченого ставити йому запитання

для уточнення і доповнення його відповідей (ч. 1 ст. 351 КПК України); повторно допитати в тому самому або наступному судовому засіданні свідка чи потерпілого, якщо під час судового розгляду з'ясувалося, що свідок (потерпілий) може надати показання стосовно обставин, щодо яких він не допитувався (ч. 13 ст. 352, ч. 2 ст. 353 КПК України); ставити запитання свідкам під час дослідження інших доказів (ч. 13 ст. 352 КПК України); призначити одночасний допит двох чи більше вже допитаних учасників кримінального провадження (свідків, потерпілих, обвинувачених) для з'ясування причин розбіжності в їхніх показаннях (ч. 14 ст. 352 КПК України); викликати експерта для допиту з метою роз'яснення висновку та ставити йому запитання (ч. 1, 2 ст. 356 КПК України); призначити одночасний допит двох чи більше експертів для з'ясування причин розбіжності в їхніх висновках, що стосуються одного і того самого предмета чи питання дослідження (ч. 4 ст. 356 КПК України); досліджувати речові докази та документи (ст. 357, 358 КПК України); залучити спеціаліста для надання усних консультацій або письмових роз'яснень та ставити йому запитання в будь-який час дослідження доказів (ч. 1, 2 ст. 360 КПК України); провести огляд певного місця у виняткових випадках (ч. 1 ст. 361 КПК України) та ін.

Як результат, ст. 337, 370 та 410 КПК України зобов'язують суд ухвалити законне, обґрунтоване, вмотивоване та справедливе судові рішення, яким є рішення, ухвалені компетентним судом згідно з нормами матеріального права із дотриманням вимог щодо кримінального провадження, передбачених КПК України, на підставі об'єктивно з'ясованих обставин, які підтверджені доказами, дослідженими під час судового розгляду та оціненими судом відповідно до статті 94 КПК України, та в якому наведені належні і достатні мотиви та підстави його ухвалення.

6. Незважаючи на те, що чинний кримінальний процесуальний закон України не передбачає серед загальних засад кримінального провадження окремої, самостійної засади матеріальної (об'єктивної) істини, необхідність її встановлення знаходить своє опосередковане закріплення у цілій низці положень КПК України. Відтак, можемо зробити висновок про те, що вітчизняний

законодавець не відмовився від цього принципу як такого, а лише оминув його безпосереднє формальне закріплення. Натомість ідея встановлення матеріальної (об'єктивної) істини визначає зміст та спрямованість процесуальної діяльності суб'єктів, що здійснюють кримінальне провадження (перш за все, органів досудового розслідування, прокурора та суду), зобов'язуючи останніх всебічно, повно і неупереджено встановити усі факти та обставини, які мають значення для правильного вирішення кримінального провадження; надати їм належну правову оцінку за своїм внутрішнім переконанням, яке ґрунтується на їх всебічному, повному й неупередженому дослідженні; а також прийняти на цій основі законне, обґрунтоване, вмотивоване та справедливе процесуальне рішення.